

O`zbekiston Respublikasi
Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligi
Andijon davlat universiteti

Pedagogika fakulteti

«Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi» yo`nalishi
IV bosqich “ A ” guruh talabasi

Mirzahakimova Nigoraxonning

***„ Rang tasvirda natyurmort ishlash usullari ”
(mavzuli natyurmort misolida) mavzusidagi***

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar:

S.Mirzayev

Andijon 2014

Reja

Kirish

Bob Natyurmort tuzishda kompozitsiya o'rni

I.1 Natyurmort tuzishda naturadan unumli foydalanish.

I .2. Natyurmortda narsalarning bir-biriga nisbat munosabati

II. Bob Natyurmort chizishda ranglarni bir-butunligini tasvirlash

II. 1 Ranglar bilan ishlash texnologiyasi

II.2 Natyurmortda tus munosabatlari.

III Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar

Kirish .

Bugun ertangi kunga ishonch bilan intilayotgan, to'g'ri tanlangan taraqqiyot yo'li lik samaralarini ko'rsatayotgan, yangicha tafakkur , g'ayrat va shijoat bilan yangi avlod vakillari maydonga kirib kelayotgan O'zbekiston zaminida mustaqillikni mustahkamlashni barqaror taraqqiyotni ta'minlash,tinchlik va barqarorlikni asrab avaylashda ma'naviy tarbiyaning ahamiyati yanada kuchaymoqda .

Tasviriy san'at ma'naviy tarbiyaning negizi sifatida maydonga chiqdi.Hozirgi zamon yoshlari o'zlariga ma'naviy ozuqa beruvchi san'at asarlari muntazam o'rganib ularning ma'naviy dunyosini boyitib bormoqda.

Tasviriy san'at namoyondalari tomonidan yaratilgan va yangidan yaratilayotgan keng ko'lamdagi asarlardan boy tariximiz ,ajdodlarimiz turmush tarzi qanday o'rganish qiyin emas.Yoshlar ularni qunt bilan o'rganib boy tariximiz va ajdodlarimiz yaratgan san'atni qadriga yetishni xis qilmoqdalar.

Tasviriy san'at shunday go'zal ijodki unda har bir o'quvchi yoki rassom tabiat go'zalligini ,narsa va buyumlar go'zalligini ,inson ichki his tuyg'ularini o'z ko'rinishi shaklida tasvirlaydi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishimda tasviriy san'atning xususan,rang tasvirni natyurmort janri va uning yaratilishi, hozirgi kundagi dolzarb muommolarni va yechimlar haqida fikrlarimiz o'rta tashlanadi.

I . Bob Natyurmort tuzishda kompozitsiya o'rne

Natyurmort (lug'aviy ma'nosi- jonsiz tabiat) haqida odatda, sabzavot - mevalar, gullar, qotirilgan ilvasinlar, (mulyaj) uy ro'zgor buyumlarni tasvirni ko'zda tutadilar.

Lekin natyurmortda jonsiz tabiat tasvirlanganiga qaramay, matoda jonli hayot nafasini sezamiz. Natyurmort kompozitsiyasini ma'noli va ta'sirchan chiqishi uchun yagona mavzudagi bir - biriga munosib va mos narsalar tabiiy bog'lanishda qo'yilishi kerak: Qo'yilgan natyurmort kishida , qiziqish va rasm chizishga havas xissini uyg'otadigan bo'lishi va albatta kompozitsiya talablariga javob beradigan bo'lishi lozim. Natyurmort tarkibiga kiradigan narsalar estetik ta'sirchanlik talablariga javob beradigan, shakli, xajmi, materiali, sirti (fakturasi) rang va och – to'qligi (tus) bilan bir - biridan farq qilishi kerak.

Masalan, katta chelak yoniga quyilgan gugurt qutichasini ko'z ilgamaydi, chunki ular o'rtasida uzviy bog'lanish sezilmaydi. Tanlab olingan narsalarni predmet tekisligida bir - biriga nisbatan qanday joylashtirilyshi natyurmortni qiziqarli chiqishiga ta'sir etadi,

- Sharden, Surbaran, Kalf, Snayders QKorovin, I. Mashkov, P. Konchalovskiy va boshqa natyurmortnafis rassomlar asarlarida hayotiy xaqiqatni, matoda jonlangan tabiatni ko'ramiz.

Shardenning «piyozli natryumorti» da stol ustidagi ko'k piyozni cho'ziq shakli surat kompozitsiyasini cho'ziq bo'lishiga sabab bo'lgan bo'lishi mumkin

Shakli jixatdan unda zid narsalar izlab, Sharden sharsimon olmalarni, ovalsimon tuxumlarni va ro'zgorda zarur bo'lgan buyumlarni, mis, qo'goz, sopol va shisha idishlarni tanlagan.

Rassom ataylab shakl ulchami, materiali bir - biridan farq qiladigan narsalar tanlashda tabiatli juda xos, narsalarning rang- barang va turli - tumanligi qiyos qilgan; Bir sarashda bu natyurmort mazmun jahatidanhjudl, sodda kurinadi. Rassom turmushda zarur narsalardan bir nvchasini odgan halos, Mazmunan bir - biriga monand mprgalardan tanlab olganidan keyin, ulardan shunday bir yaxlit guruh tashkil k;ilish kerakki, u kishida kizikish uygotsyn, divdatini o'ziga tortib, albatta uning tasvirini yaratih ishtayoqini hosil qilsin.

Sharden natryumort tuzish tanlagan narsalar -mis qozon, sopol cho'mich, yashil ragli shisha idish, ko'k piyoz, ikkita olma va ikkita tuxumdan iborat.

Bular ulkan muyqalam sohibining yuksak talanti, tabiatning bednee boyligini kura olishi va tugri idrok _..-hshlishini natijasidir,

Natyurmortning kompozitsion muayyanligi uni tabiiyligidir. Shuning uchun natryumort to'zish, upi urnatish, vaqtida yaxlitlikka e'tibor berib, nihoyasiga etkazishga xarakat qilish lozim.

Buning uchun esa klassik namunalarni kunlab tahlil qilib, u yoki bu asar insonga nima uchun shunchalik ta'sir etadi, zavqini keltiradi, degan savollarga javob izlash foydalidir. Natyurmortning manzara yoki interyerga nisbatan afzalliga yana shundaki, uni qo'yib olgandan keyin bir necha kun joyidan tso'zgatmasdan har -xil qarash nuqtalaridan qayta - qayta tasvirlash mumkun. Natyurmortning atrofimizdagi tabiatdan farqi shundaki, uni inson ijod kilish yoki o'rganish maqsadida o'zi yana tuzadi, tafakkuri bilan barpo etadi.

O'quv natyurmortning kompozitsiyasi bir tomondan estetik talablariga, ikkinchi tomondan ta'limning didaktik talablariga javob berish kerak

Natyurmort kuyilmasi puxta va o'zok; vatst uylab, mulohaza qilib tashkil etiladi. Unga ko'p narsa kirtilmasada predmvtlariyyg shakl va ranglari har - xil bo'lishiga e'tibor berish kerak

Silliq yaltiroq sirtli idishni, sirti jilvasiz narsa bilan, qirrali buyumni dumaloq shakl bilan yonma - yon qo'yilsa, ularni taqqoslash va sinchiklab o'rganish uchun imkoniyat tug'iladi,

Natyurmortning asosiy talablaridan biri o'lcham, rang va fon jihatidan ajralib turishi, xamda surat teksligining markaziga yaqin joyga qo'ya bilishdir.

Bu surat mazmunini ochishda, so'zboshlovchi vazifasini utaydi, kompozitsiyaniig markazini burttirib kursatib beradi. Ko'pincha raseomlar asosiy predmaetni ataylab markazdan sal siljitib qo'yadilarda muvozanatni saklash uchun qarama - qarshi tomonda rang va och tukligi unga zid bulgan peredmet oladilar.

Atoqli natyurmort nafislar Sezan, Sharden, Xrunskiylar bu usuldan unumli foydalanganlar, natyurmort janrida O'zbekistonlik rassomlardan S. Kolibanov, Yu. Elizarov, R. Axmedov kabilar o'z asarlarida tabiatni bekiyos boyligini milliy ruxda jozibali tarannum etdilar.

O'quv natyurmortining muhim tomonlaridan yana biri shundaki tasvirlanaetgan narsalarning fazoviy joylashishidir. Qo'yilmaga kiradigan narsalardan kattasi orqaroqda, maydalari oldinroqda, biri ikkinchisining va asosiy narsani bir oz berkitib turadigan qilib qo'yiladi. Natyurmortdagi narsalarni mazmunan bir - biriga bog'lash maqsadida unga cho'ziqroq shaklidagi narsa kiritiladi.

I.1 Natyurmort tuzishda naturadan unumli foydalanish.

Naturadan realistik tasvirlash atrofimizdagi voqea-hodisalar yoki narsalarning shakl va bo'yoqlarini haqqoniy tasvirlash malakasini o'z ichiga oladi. Naturani haqqoniy tasvirlash — bu narsalarni konstruktiv va perspektiva qonunlari asosida qurish, ularning fazoviy joylashuvi, materialligi, hajm va nisbatlarni ifodalash, qalamtasvir yoki etyudni yaxlit bir butunlikka keltirish, tasvirlanayotgan obyektlar va narsalarni xarakterli xususiyatlari va nafis go'zalligini aniqlashdir.

Realistik tasvirlash savodini dastlabki ta'lim bosqich-larida o'quv natyurmortlarini bajarish orq'ali o'zlashtirish mumkin. Darxaqiqat, savodli tasvirlash asoslarini o'r-ganishda natyurmort qimmatli tasviriy obyekt bo'lib hisoblanadi. Natyurmortni rangtasvirning kamerli musiqasi deb atashadi. Unda mahoratli bo'yoq surtmasi, kolorit monandligi va shakl plastikasini kuzatish mumkin. Ular orqali rangtasvirning asosiy qonuniyatlarini tez va qulay o'zlashtirish mumkin. Ya'ni, perspektiv va konstruktiv qurilish, shaklning soya-yorug'ligi va rangda tasvirlanishi, tasvirlanayotgan narsalarning fazoviy uzoqlashishdagi holati va materialligi, tus va rang munosabatlari, manzara va interer, inson boshi va qomatini tasvirlashdagi birlik va uyg'unlik hisoblanadi.

Natyurmortni xona ichida, ochiq havoda, soyada va quyoshda, tabiiy va sun'iy yorug'likda tasvirlash lozim. Bu esa o'z navbatida o'quv va ijodiy vazifalarni samarali amalga oshirishga puxta zamin yaratadi.

Natyurmortni amaliy tasvirlashning dastlabki bosqichida biroz soddaroq' so'ngra esa narsa va buyumlarning bir guruhini tasvirlash kerak.

Narsalarning bir guruh yig'ilganini tasvirlash uchun natyurmort kompozitsiyasini to'g'ri tashkil etish muhimdir. U ikki jihat asosida tuziladi: natura qo'yilmasini tashkiliy qismi (narsalarni tanlay bilish va ularni kompozitsion chiroyli joylashtirish) naturaga nisbatan ko'rish nuqtasini aniqlash va qog'oz yuzasida qo'yilmani tasvirlash.

O'g'uv natyurmort qo'yilmasini tuzishda quyidagi qonun-qoidalariga rioya qilish kerak. Har bir o'quv natyur-mortning mazmuni rangtasvir dasturida ko'rsatilganidek aniq maqsad va vazifaga ega bo'lishi kerak. Talabalar na-lura qo'yilmasini tasvirlash jarayonida aynan qanday nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirishlarini lasavvur eta olishimiz kerak. O'quv vazifalardan tashqari, natyurmort estetik talablarga ham javob berishi kerak: buyim va narsalar aynan mavzuga oid bo'lishi, mazmun jihatdan ma'noli va ta'sirchan bo'lishi va ma'lum g'oyani [lgari surishi kerak O'quv natyurmorti ijodiy natyurmortdan vazifasi bilan farqlanadi: o'quv vazifa muvaffaqiyatli yechim topishi uchun narsalar saralanadi, guruhlashtiriladi va shunday yoritiladiki, qo'yilma natijali yakunlanadi. O'quv natyurmortida biroz bo'lsada shartli olinishiga imkon yaratiladi.

Natyurmort kompozitsiyasi ustida odatda narsalardan natura qo'yilmasini tuzmasdan ilgari fikrlar yurgiziladi. O'quv yoki ijodiy Vazifalar asosida rassom ongida bo'lajak natura qo'yilmasining xomaki obrazi haqida tasavur hosil bo'iadi. Masalan, N. Mashkov, "Nonlar" natyurmortini tasvirlash uchun novvoyga non mahsulotlarini tayyorlab berishga buyurtma bergan.

Natyurmortni tuzish mobaynida shakli mayda naqshlar bilan bezatilgan, konstruksiyasi murakkab narsalardan yiroqda bo'lgan ma'qul. Murakkab buyumlarga burmali gazlamani kiritish mumkin. Natyurmort qo'yilmasi haddan tashqari murakkab shaklli va rang jihatdan rang-barang bo'lishi qo'yilmadagi rang munosabatlar mohiyatini tushunishga qiyinchilik tug'diradi.

Natyurmort qo'yilmasini ufq chizig'iga nisbatan pastda joylashgani ma'qul, chunki buyum va narsalarning ostki qismi (ularning asosi))stol ustida aniq ko'rinib turishi kerak. Agar narsalarning asosi bir chiziq

bo'yicha qo'yilsa, stol yuzining gorizontal tekisligi ko'rinmay qoiadi, bu esa natyurmortni fazoviy yechimiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Natyurmort tuzish vaqtida narsalarni balandligi, ularning surat tekisligida joylashuvi, rang bilan shaklini ham hisobga olish kerak. Narsalar guruhi bir tomonga yig'ilib qolishi noto'g'ri. Yirik buyumlar qisman bo'lsada boshqa buyum bilan biroz to'silgan bo'lishi mumkin. Qo'yilmadagi narsalar shunday joylashishi kerakki, ularni bir qarashda ular birini yaqqol ko'rish mumkin bo'lsin.

Natura qo'yilmasidagi narsalarning ranglari ma'lum darajada bir-biriga yaqin va monand bo'lishi kerak. O'quv qo'yilmalardagi fon (zamin) muhim ahamiyatga ega. U turli rang va och to'qligi bo'yicha, barobar kontrast kuchi bilan narsalarni idrok etishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Narsalarning yarim-soya va soyali tomonlari och fonda sezilarli ko'rinib turadi. Qoramtir fonda narsalar o'zining yorug'lik sifatlarini ko'proq namoyish etadi. Fonning tusi och va to'q narsalar orasida o'rtacha bo'lishi, rang jihatdan silliq va ko'zga yaqqol ko'rinmasligi naturaning muvaffaqiyatli tasvirlanishiga yordam beradi. Masalan, to'qqizil narsalarda fon neytral qizil tanlanadi, agarda narsalar to'yingan och yashil bo'lsa, fon kam to'yingan to'q yashil bo'lgani ma'qul. Iloji boricha, natyurmortning foni bilan tagligi (stolning gorizontal tekisiigi) tabiiy bo'lishi kerak. Xonaning devori, interer ken-ligi, yog'och uyning tashqi devorlari yoki uzoqdagi man-zara kengligi ham fon o'rnida qo'llanilishi mumkin. Nima bo'lganda ham u natura qo'yilmasida hayotiy haqiqatni aks ettira olishi kerak.

O'quv natyurmortining kompozitsiyasi turlicha yechimga egadir. Biroq badiiy pedagogika va realistik san'at tabiat bilan bayon etilgan asosiy talablar o'zgarmay qolmoqda: aniqlik, badiiy ifodalilik, o'quv metodik vazifalarning mavjudligi.

Ijodiy natyurmort tuzish uchun hayotiy voqealarga (ayanish kerak. Bunday holda chiroyli va qiziqarli kompozitsiya tuzishda narsalar guruhini kundalik turmushda qo'llaniladigan narsa va buyumlardan olish maqsadga muvofiq. Rangtasvirning asosiy vazifasi shundan iboratki, buyum va narsalarning hajmliligi, materiallik va rangdorlik sifatlarini natura qo'yilmasidek aniq. tasvirlash hamda qo'yilmani yaxlit tusda yakunlash maqsadga muvofiqdir.

1.2 Natyurmortda narsalarning bir-biriga nisbat munosabati

Tus rangtasvirning ajralmas qismi hisoblanib, u rang bilan birgalikda tasvirlanadi. Tajribasiz rassomlar o'zlarining dastlabki ishlarida faqat rang bilan ovora bo'lib qo'yilmadagi tus yaxlitligini yoddan chiqaradilar, natijada ish sifati buziladi.

Rangtasvirni puxta o'rganishda ko'pgina yetuk rassom va pedagoglar (oq va qora bo'yoqlarda) naturani tusda tasvirlashga katta ahamiyat berganlar. Bu masalada D.N. Kardovski shunday degan: "Tusni yorug'lik orqali yetkazishdan ko'ra ranglarda berish murakkabdir. Shuning uchun rang tasvirga o'tishda, yorug'likdagi tusga bo'lgan ko'nikmaga ega bo'lish kerak. Demak, rangtasvirning boshlang'ich kursida grizayl texnikasida mashqlar bajarishni tavsiya qilamiz.

Tasvir qalamda puxta bajarilgach, bar bir narsa va buyumning materialligi, uning hajmi, tus munosabatlari ranglar vositasida hal qilishga o'tiladi. Realistik qalamtas-virning bunday sifatlariga bar bir narsalardagi (shula, I yorug'lik, yarim soya, soya va h.k.) soya-yorug'lik gra-datsiyasi va ularning ranglardagi o'zaro tusli farqlarini to'g'ri hal etish orqali erishish mumkin. Tusli farqlarni nimani anglatadi? Rang jihatidan ba'zi narsalar naturada zich va to'qroq, boshqalari esa ochroq ko'rinadi. Ayrim narsalar-da shaxsiy soya to'qroq va zichroq "og'ir" (masalan, chinni ko'zada, cho'yan qozonda), boshqalarida esa soyalar ancha ochroq "nozik" (gipsli vaza, qog'oz rulon va h.k.) ko'rinadi. Bu tusli farqlarni qalamtasvirda ham teng ravishda mutanosiblikda ifodalash kerak. Bu chog'da narsalar orqasidagi fonni ham

hisobga olish zarur. Natura qo'yilmasidagi barcha narsalarni tusga nisbatan fonning och-to'qligi munosabatlarining to'g'ri olinayotganligi kenglikni ko'rsatishga imkon tug'diradi.

Tus munosabatlarini eng to'q narsalardan yoki chuqur ichki soyalardan boshlab ko'rsatilishi to'g'riroqdir. Har bir narsalarning tus kuchini bir-biri bilan solishtirish zarur, narsalarning o'zaro och joylarini, soyani-soyalar bilan, yarim tusni yarim tuslar bilan taqqoslash zarur. Qandaydir to'q idishda shaxsiy soya undan tushuvchi soyaga nisbatan to'qroqdir. Mevalardagi yorug'lik eng yorug' joyiga qaraganda to'qroq bo'lishi mumkin. Tasvirda va naturadagi narsalarni bir-biri bilan doimiy taqqoslash orqali ular orasidagi farqlarni kamayishiga erishish zarur. Eng to'q narsalar yoki uning soyasi — bu qora baxmalda va ko'mir rangida emasligini esda tutish kerak. Qora buvumlar va ularning soyalarini ancha yumshoqroq, lekin juda ham to'q qora tusda ishlash kerak emas. Hattoki qora baxmalni tasvirlashda ham qalam yoki qora bo'yoqni bor kuchidan foydalanish noto'g'ri, aks holda qog'ozda yoki matoda qora teshik paydo bo'ladi. Shuningdek, naturadagi juda oq narsalarni toza oq bo'yoqlar bilan tasvirlashning iloji yo'q, chunki, u oq bo'yoqqa nisbatan ancha to'qroq bo'ladi.

Ishning birinchi bosqichida — asosiy munosabatlarni aniqlash kerak. Naturadagi asosiy obyektlarning yorug'-soya munosabatlari: fonning och-to'qligi, narsalarning sirlidagi och-to'qligiga va ularning o'zaro bir-birlariga nisbatan aniqlanadi. Avvalo qo'yilmadagi narsalarning umumiy tusi bir sidra qoplanadi. Agar umumiy munosabatlarning noto'g'ri olsak qalamtasvirning aniqligi, keyingi alohida narsalarning hajmli shakllaridagi yorug'-soya ham, tasvir aniqligi va haqqoniyligini, materiallik va kenglikni ko'rsata olmaymiz. Ishni soyadan yorug'likka qarab yuritish kerak, buning ustiga soya joylariga imkon boricha bo'yoq qatlamini yupqa va nozik berish, yorug'likni esa ularga nisbatan quyuq bo'yoqda ancha to'qroq qatlamli va aniq surtmalar bilan qoplash zarur.

Grizayl texnikasida soya, yarimsoya, reflekslarni birda-niga kerakli tusda mos bo'yoqlar bilan qoplash, (iloji boricha bo'yoqni qayta-qayta berishni takrorlamasdan) bo'yoq surtmalarini shakl yo'nalishi bo'yicha harakatlantirish kerak. Masalan, silindrsimon shaklga ega bo'lgan narsaga turli tasodifiy

yo'nalishda surtmalar berilsa, ushbu shaklning aylanaligini ko'rsatish mushkuldir.

Naturadan tasvirlayotib narsalarning munosabatlarini nafaqat tus kuchi bo'yicha balki uning aniqligini ham, narsalar sirtlarining kontrastli chegaralarini ham kuza-tishimiz kerak. Har bir narsaning ko'rinib turgan tashqi ko'rinishi o'zining ko'lamida turlicha qandaydir narsaning yoritilgan chap tomoni yorag'lik kuchi bo'yicha fonga nisbatan yaqinroq bo'lishi mumkin. Shu narsaning o'ng tomonidagi chegarasi tus jihatdan fon bilan deyarli qo'shilib, uning yuqori qirrasi fonda yaqqol ajralib turadi. Asosiy narsalar va ularning sirtlari orasidagi tus munosabatlarini to'g'ri ko'rsatishdan tashqari, har bir narsaning hajmli shaklini soya-yorug' bilan ham puxta ishlash kerak. Gipsli narsalarning sharsimon va silindrsimon shakllar (yorug'likdan soyaga bora turib) yuzasini har bir millimetri asta sekin to'qlashtiriladi, buning ustiga shaxsiy soyasining eng to'q joyi soya tomonidagi narsa chegarasida,emas, aksincha bir oz ichkari tomonida bo'ladi. Tashqi ko'rinishning o'ng tomonidagi shaxsiy soyasi refleks tufayli yoritiladi.

Tekisliklar bilan chegaralangan (prizma, kub va h.k.) narsalarning yorug'-soyalarini bir bosqichdan ikkinchi bos-qichga o'tish izchilligining hususiyati shundan iboratki, har bir tekislik boshqa tekislik tusidan farqlanib o'zining ma'lum insiga ega bo'ladi. Bunday narsalarning hajmi — hamma tomonlari tekislik bilan chegaralangan kenglikdir. Yorug'likka qaratilgan tekisliklardagi yoyilib tushayotgan tekisliklarga nisbatan, yorqinlik ravshan yoritilgan bo'ladi. Shakllarni turlicha tusli tekisliklar bilan yasashning buni ilohidir.

Tusli tasvirlash mobaynida tasvirlovchidan narsalarning uzoqligini hisobga olish zarur bo'ladi. Agarda bir qatorga bir xil narsalarni turli masofada joylashtirsak, ya-plndagi narsalarning mayda bo'laklari va materiallik fakturasi ancha aniqroq ko'rinadi. Uzoqlashgan sari bu aniqligi yo'qolib xiralasha boradi. Uzoqdagi obyektlar siluetli va lekis (yassi) bo'lib ko'rinadi. Old ko'rinishdagi buyumning soya-yorug' qismlari olisdagidan ravshan va aniqroq ko'rinadi.

Narsalarning hajmli shakliga puxta ishlov berilgandan so'ng, ularni umumlashtirishga o'tish zarur. Har bir narsa ni tasvirlash jarayonida alohida mayda bo'laklarni, uning yorug' soyasini maromiga yetkazib ishlash lozim. Narsalar guruhini yaxlit bir butun tasvirlash uchun, hammasini bir vaqtda

kuzatib, har birining yorug' va soya joylarini barchasiga nisbatan taqqoslash kerak. Narsalar guruhini yaxlitligini saqlash-haqqoniy tasvirlashning asosiy shartidir.

Akvarel bo'yog'ida dastlabki mashqlarni bajarish uchun q—5 ta narsadan iborat, rang va tus munosabatlari bir-biridan farq qiladigan, shakli bo'yicha uncha murakkab bo'lmagan buyumlar bo'lishi kerak. Sodda qo'yilmalarni astoydil ishlab ijobiy natijalarga erishmasdan turib, murakkab natura qo'yilmalarini bajarishga o'tish noto'g'ri. Akvarel bo'yog'ida mashqlarni muntazam ravishda bajarish va ularni asta-sekin murakkablashtirib borish maqsadga muvofiq.

Uzoq vaqtga mo'ljallangan har qanday vazifa oldidan dastlabki qisqa muddatli etyudlarni bajarish muhimdir. Shu lariqa bajarilgan ranglavhalar tasvirlanayotgan naturani katta hajmga ega bo'lgan matoda yoki qog'ozdagi kompozitsiyasini to'g'ri topishga ko'maklashadi va ishlash jarayonida naturadagi dastlabki taassurotlarni aniq yetkazishda va uning rang munosabatlariga xos xususiyatlarini aniq ko'rsatishda namuna bo'ladi.

Natyurmortni akvarel bo'yoqlari bilan rangda ishlash jarayonini (ko'rgazmali) amaliy namoyish etish uchun biroz murakkab bo'lgan meva, sabzavotlar va maishiy narsalardan tuzilgan natura qo'yilmasini olamiz. Qo'yilmadagi sopol idish tekis yaltiroq yuzaga ega, shuningdek, ravshan ifodalangan (nur) shu'lasi mavjud. Hamma narsa-lar stol ustiga joylashtirilgan, orqada yorqin kul rangdagi devor foni va sidiq'a matolar. Mevalarda aniq belgilangan shaxsiy, tushuvchi va yarimsoyalar aniq ko'rinib turibdi. Sopol idishda iliq va sovuq reflekslar mavjud.

Bunday tuzilgan natyurmortning qalamtasviri qiyinchilik tug'dirmaydi, ammo ranglarda tasvirlash biroz murakkabroqdir, chunki mevalarning aniq rangini tasvirlash uchun rang munosabatlariga qat'iy amal qilish zarur. Bo'yoqni dastlabki qatlamini qo'yishdan boshlab rang munosabatlaridagi mutanosiblikni saqlab borish kerak. Akvarel bo'yoqlari qurigach biroz oqaradi, shuning uchun ham ularni rang jihatdan to'qroq olish mumkin. Akvarel bo'yoqlari bilan tasvirlash jarayonida narsa va buyumdagi yorug' bo'lib turgan qismlarini bo'yamaslikka harakat qilish kerak.

Malaka ortib borgan sari kerak bo'lgan tuslarni tezda hosil qilish mumkin, qog'oz yuziga qanchalik ortiq'cha bo'yoq qatlami surtilsa, narsalarning rangi

xira bo'ladi. Madomiki, ranglarni birdaniga olinib kerakli joyga surtilsa, uning yonidagi tuslarni ham topish yengil ko'chadi. Birdaniga tanlab qo'yilgan ranglar naturadan bevosita birinchi taassurotlarni anchagina to'g'ri yetkazadi.

Tasvirlovchi har bir narsaning hajmdor shaklini soya yorug'ning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan, uning rang o'zgarishlarini hamj etibor bilan kuzatib borishi kerak. Jigarrang idish yarim soyada va yorag'likda xilma-xil rang turiga ega. Fondan tushayotgan reflekslar jigarrang emas, balki siyoxrangdir. Undan tashqari mevalar soyasida reflekslar mavjud, ular o'zaro och-to'qligi bilan va rang turlari bo'yicha farqlanadi.

Eslatib o'tmoqchimizki, hamma (narsalar) buyumlar-iii bir vaqtni o'zida och-to'qligi, rangdorligi va to'yinganligini taqqoslagan holda rang bilan bo'yash kerak. Demak narsalarni yakka kuzatmasdan, aksincha to'plamni yaxlit ko'rishga harakat qilish lozim. Yonma-yon turgan ikkita narsaning rang farqlarini taqqoslash qiyin emas. Agarda oldimizda o'nta narsadan tashkil topgan natyurmort bo'lsa, har bir narsaning rangini yakka holda, shuningdek hammasi bilan birgalikda yaxlit taqqoslash zarur. Ya'ni xuddi orkestrda bo'lgani kabi.

Orkestr — bu musiqa asboblariidan tashkil topgan ansambl bo'lib, faqat dirijyorgina bu ansamblidagi barcha musiqa asboblariini bir vaqtda o'zi eshitadi. Rangtasvirda ham xuddi shunday, faqat yaxlit idrok etish natijasida narsalar guruhining rang munosabatlarini to'g'ri aniqlashga imkon beradi.

Har bir narsaning hajmdor shakliga ishlov berishda undagi mavjud iliq va sovuq rang turlarini diqqat e'tibor bilan kuzatish lozim. Shu bilan birga eng muhimi umu-miy tus va ranglar gammasini (barcha bo'yoqlarni uyg'unlik birligi) nazardan chiqarmaslik kerak.

Narsalarning shu'lalarini tasvirlash mobaynida ularning jozibali ranglarini unutib faqatgina yorqinligiga erishish bilan chegaralanish kerak emas.

Har bir narsaning och-to'qligi va rangdorligi fon bilan atrofdagi narsalar rangi va oc'h-to'qligiga bog'liq bo'lsa, unda narsa rangini atrofdagilari bo'yalmaguncha lo'g'ri ifodalash mumkin emas. Agarda bitta narsaning pangi o'zgartirilsa, bu bilan birga ularning yonidagi bo'laklarini ham o'zgartirish kerak. Soyalar to'qlashtirilsa yorug' yanada yorqinlashadi. Ammo fonni

qoraytirsak unda narsalardagi yorug' aniq ajralib, soylarning kontrastligi yo'qoladi.

Narsalarning old va orqa ko'rinishlar orasidagi kenglikni ko'rsatishga ham e'tiborni qaratish lozim. Natyurmortdagi narsalar bir-biridan turli masofada joylashadi, yaqindagi narsalar yaqinroq ko'rinadi.

II bob. Natyurmort ishlashda buyumlarning tus munosabatlari

Agar qo'yilmadagi jismlarning ranglarini va yorug'-soylarini aniq ko'ra bilsa, demak u ranglavhani to'g'ri va mohirlik bilan bajara oladi deb bo'lmaydi. U bemalol alohida jismlarning yorug'-soylarini, xajmlarini ham yuzaki ko'r-ko'rona ko'chirib tasvirlashi mumkin, ammo aks ettirishda eng muhim sifatlarni, ya'ni materiallikni, fazo va yoritilish holati kabilarni mukammal ko'rsata- olmaydi.

Xaqqoniy rangtasvirning sir-asrorlarini chuqur egallash uchun badiiy ta'limning boshidanoq uning asosiy ikkita xususiyatidagi maqsad va ma'nosini tushunib yetish zarurdir. Faqat shundagina yosh rassom ta'lim yo'liga to'g'ri

tusha oladi, uning har-bir yaratgan yangi mashq ishi rangtasvir sifatlari bo'yicha mukammallikka erishadi.

Birinchi xususiyat shundan iboratki, naturadan rang tasvirni savodli tasvirlash, uning xajmdorlik, fazoviy va materiallik sifatlarini ko'rsatisli, tabiatdagi rang munosa-batlarini ko'rib idrok qilish orqali palitradagi chegaralangan bo'yoqlarga mutanosiblikda o'tkazish metodiga asoslanadi. Rang lavhadagi rang munosabatlari mazmuni rassom nigoxi bilan qabul qilingan munosabatlar mohiyatidan kelib chiqadi. Biroq, ranglavhadagi rang munosabatlari qurilishi yoritilishning umumiy tusi va rangli holatini hisobga olgan holda amalga oshiriladi (kuchga va yoritilishning spektr tarkibiga bog'liq holda-yoritilish rangiga bo'ysunadi). Munosabatlar bilan ishlash usuli — rangtasvir savodxonligining asosiy qonunidir.

Rassom-shunday,insonki, u nafaqat nisbatlarni kuchli his etish qobiliyatda, balki rang munosabatlarini ham sezishga qodir.

Ikkinchi xususiyat shundan iboratki, natura qo'yilmasidagi narsalarning rang munosabatlarini idrok etish vaxlit taqqoslash bilan aniqlanadi.

Aynan shu ikki kasbiy mahorat xususiyatlarini mukammal egallash natijasida yetuk, hissiy ta'sirchan tasvir koloritini yaratish mumkin. Ta'lim olishning ilk davrida munosabatlar usuli bilan ishlash zarur. Har bir rangni xuddi o'ziday va boshqalardan alohida qilib nusxa ko'chirish mumkin emas.

Bunday nomaqbul nusxa ko'chirish natijasida ranglarning bir-biriga bog'liqligini, ularning o'zaro farqlarini aniqlab bo'lmaydi.

Shu tariqa nusxa ko'chirish davom etaversa, qarash-ning jonli taassurotidan yiroq tasvir paydo bo'ladi. Xuddi qalamtasvirda barcha katta-kichik o'lchamlarning nisbatlari bir-biriga mos va mutanosib holda tasvirlangani kabi, ranglavhadagi hamma bo'yoqlar ham bir-biriga nisbatan lo'g'ri olinishi zarur. Rangtasvirdagi rangni ham faqat atrofda o'rab turgan ranglar bilan solishtirib mutanosiblik munosabatlarini hisobga olgan holda tasvirlash lozim.

Taniqli rassomlar doimo ta'kidlab shunday g'oyani ilgari surganlar faqatgina munosabatlar bilan ishlab rang-tasvir sirlarini qoidali, savodli egallash mumkin. Rassom va pedagog N.P. Krimov shunday degan: "Rang rangtasvir munosabatlarining mosligi bilan paydo bo'ladi. Agar langtasvirda munosabatlar noto'g'ri bo'lsa, eng toza va yorqin ranglar ham chalkash va

tushunarsiz bo'lib ko'rinadi"¹. Taniqli rangtasvirchi B.V. loganson munosabatlar metodi haqida shunday degan: "Yorug'lik va rang munosabati hamda tuslarni aniq ko'rsata olish rangtasvirning asosini tashkil qiladi"¹

Nisbatlar munosabati

Munosabatlar qonuni — bu rassomlarning kashfiyoti emas. Munosabat qonuni — bu atrof borliqning shakli, rangi va materialliligini ko'rish orqali idrok qilishning fiziologik va psixologik qonunidir. Ular mos ravishda na-faqat naturadan idrok etishda, balki qalamtasvirning tusli va rangli tasvirlarida namoyon bo'ladi. Bularni aniq misollarda ko'rib chiqamiz.

Bizning atrofimizni qurshab turgan buyumlar faqat konstruktiv tuzilishi bilangina emas, asosiysi o'zlarining nisbatlari bilan ham xarakterlanadi. Nisbatlar — bu o'lchamlar munosabatidir. Biz "Osmono'par uy yoki pastqam bino", "ozg'in odam yoki semiz odam", deganda ularning nisbatlari xususiyatini nazarda tutgan bo'lamiz.

Mana ikkita shisha idishni olsak: biri sut idishi, biri esa ma'danli suv idishi. Agarda ularni solishtirsak farqi juda turlicha ekanini ko'ramiz. Balandligi va kengligi, idishning bosh qismi va chuqurligi har-xil. Ularning nisbatlarini to'g'ri aniqlamay turib ko'rinishini haqqoniy tasvirlash mumkin emas. Xuddi shu kabi boshqa buyumlar ham: stol va kursi, tarvuz va oshqovoq, kuchuk va mushuk o'ziga xos shaklga, aniq nisbatlari va qurilishiga ega. Baland, chiroyli qayin va shox-butoqlari tarqoq yoyilgan tolning o'lchamlardagi o'zaro munosabatlarini aniqlamay turib, ularning xususiyatlarini ko'rsatib bo'lmaydi. Nisbat xarakterisiz natyurmort, manzara, portret, inson qomatini haqqoniy va ifodali tasvirlash mumkin emas.

Demak, portret san'atida rassom ongli ravishda yuz tuzilishining asosiy xarakterli nisbatlarini, bosh va qomatni yaxlit ko'rsatishga

intiladi. Naturani ko'rish va qog'ozda o'lchamlarning teng ravishda mutanosibligini ifodalay olish — rassomning eng muhim vazifasidir.

Hammamizga ma'lumki, rassom buyumlarni o'zining haqiqiy kattaligida tasvirlashi shart emas. Tasvirda o'lcham-larni qo'yilmadagiga mos, mutanosib tasvirlashning o'zi kifoya. Inson kallasini 2—q marotaba kattalashtirish yoki mi -q0 marotaba kichiklash-tirishi mumkin, ammo mutanosiblik saqlanib qoladi va tasvirning haqiqiyhgi yo'qolib ketmaydi. Zangon ekranda hamma narsa bir necha marta kichiklashti-rilgan, kinoteatrlarda esa ak-sincha bir

necha marta kat-tilashtirilgan, biroq u holds ham, bu holatda ham tasvir haqiqiyligicha qabul qlinadi: zangori ekrandagi odamlar bizga pakana va kinoteatrlarda esa xaddan ziyod yirik, baxaybat odamlar bo'lib tuyulmaydi.

Agar biz borliqni va jisrlarni odatdagi haqiqiy kattaligini buzib tasvirlasak, u holda xaqqoniy tasvirga ega bo'lmaymiz.

Yuqorida bildirilgan fikrlardan shunday xulosa qilish mumkinki, qo'yilmadagi jismni chizayotganda uning xaqiqiy kattaligida tasvirlash shart emas, faqatgina uning o'lchamlarining nisbatlarini to'g'ri ifodalashning o'zi kifoya.

Odatda qo'yilmadagi jisrlarni chizayotganda o'zining haqiqiy o'lchamidan kichikroq qilib tasvirlanadi. Demak, guruhdagi narsalarning barchasini, yagona masshtabdagi o'lchamda ikki barobar yoki uch barobar kichiklashtirib tasvirlash muhimdir. Predmetlarning alohida bo'laklari ham umumiy masshtabni hisobga

olgan holda kichraytirilishi lozim. Aks holda tasvir qo'yilmadagi jismlarga nisbatan o'xshashligini yo'qotadi. Demak, tasvirda chizilayotgan narsalarning nisbatlar mutanosibligini saqlab qolish — bu tasvirning umumiy ma'sshtabi chegarasidagi hamma qism-larning bir butunlikdagi mosligini haqqoniy ifoda etishdir. Faqat shundagina tasvir to'g'ri va haqqoniy bo'lib chiqadi.

Teng nisbatlardagi mutanosiblikni qabul qilish qonun faqatgina qalamtasvirdagi nisbatlar munosabatlariga xos bo'1- may, balki yorug' — soya (tusli) va rangtasvirli ifodalanishiga ham tegishlidir.

II . 1. Ranglar bilan ishlash texnologiyasi

Rangtasvirda xuddi qo'shiq san'atida ovoz sozlash kabi, mohirona ko'z qarash ham juda muhimdir. Rassomga o'ta zarur bo'lgan bu malaka negizini ko'rib chiqamiz.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, rangtasvir etyudi-ni ishlashda ranglar munosabati naturadagi buyumlarning ranglarini uch xil xususiyatini solishtirish usuli orqali aniqlanadi: ranglar tusi, yoritilishi va to'yinganligi. Bu uch xil alomat har qanday rangning to'liq tavsifi uchun asosiy hisoblanadi. Biroq, naturadagi buyumlarning ranglar munosabatini aniqlash, ularni galma-gal ko'rish xususiyati bilan mushkullashadi va shu bilan birga qarash, nazar yo'naltirilgan buyumga nisbatan "aniqlikka" moslashadi. Ko'z qorachig'i shunday tuzilganki, u buyumdagi in-gichka va yo'g'on chiziqlarni, tusni va kontrastlarni yaqqol ko'radi. Masalan, buyumlar guruhini ikki ko'rinishda joylashtirib, diqqat bilan birinchi ko'rinishdagi buyumlarga razm solsak, ikkinchi ko'rinishdagi buyumlar noaniq va xiraroq yoki aksincha, agar ikkinchi ko'rinishga diqqat bilan qarasak ulardagi rang, yorug'-soya kontrasti hamda mayda bo'laklari aniqroq ko'rinadi.

Natura qo'yilmasida tus va ranglar munosabatini haqqoniy tasvirlash uchun naturadagi hamma jismlarga barobar qarashni bilish muhimdir. Agar ochiq deraza ol-dida turgan guldastani tasvirlamoqchi bo'lsak, bir vaqtning o'zida ham gullarni, ham deraza pardasini va deraza ortidagi shahar ko'rinishini ham kuzata bilishimiz zarur.

Natyurmort rangtasvirini ishlash jarayonida har bir bo'lak joy tusini alohida emas, aksincha yaxlit tusda ko'ra bilish hamda ularning munosabatini ham sezish: eng ochi osmon, eng to'qi balkim yer, ularning orasidagi suv. Bo'laklar ustida ish olib borilayotgan jarayonda predmetlar guruxini yoki butun predmetni yaxlit ko'rish zarur. Naturaning alohida qismlarini yaxlit ko'rmasdan turib, yakka ko'rish mumkin emas. Naturadagi rang munosabatlarini faqat bir butun ko'rish orqali ularni matoda to'g'ri ifoda etish mumkin. Naturani yaxlit idrok etish to'g'risida ingliz rassomi D. Reynolds jumladan shunday degan:

"Agar rassom predmetlarga yaxlitlikda qarashni odat qilmas ekan, u qalamli tasvirda ham, rangda ham yuksak darajaga hech qachon erisholmaydi"¹.

"Odatda biz rang deb ataganimiz, — deb tushuntiradi R. Falk, — predmet bo'yog'idan o'zga narsa emas, u biz-ning yaxlit ko'rish sharoitidagi narsa ham emas. Shu ta-riqa biz uchun yangi ranglardan, yangi shakl va munosabatlardan tashkil topgan yangi bir dunyo paydo bo'ladi... Asarni alohida buyumlar emas, aksincha o'zaro bir-biliga bog'liq buyumlar, ular turgan muhit va siz ko'rayotgan joy yaratadi. Asar mana shu o'zaro bir-biriga bog'liqlik natijasida yaratiladi, u bamisoli tovushlari sozlangan musiqa kavidir. Umumiy ko'rish — ya'ni, siz tasvirlamoqchi bo'l-gan buyumlar guruxini yaxlit ko'rishga harakat qilish zarur. Qarshingizda turgan natyurmort, biz uchun bir asar bo'lib ko'rinishi kerak. Buning uchun vaqtinchalik bu kub, bu anor, olma ekanligini yoddan chiqarib turish lozim. Bular qarshingizdagi rangli asarning rangli bo'laklaridir. Asarning kuchi-uning bir butunligida, rang-barang oxangdorligida, ya'ni xuddi turli asboblarning ishtirokidagi orkestr kavidir"².

O'zining rangtasvir usuli haqida K.A. Korovin shunday degan: "Men aniq bo'lishga, juda to'g'ri va juda yaxlit ko'rishga harakat qilaman"³.

B.V. loganson quyidagi usul bilan yaxlit ko'rishdagi munosabatlar bilan ishlashning ma'nosini ochib berdi: Bizni doimo solishtirishga va doimo farqlarni aniqlagan holda ishlashga, aynan bir rangning yorug'lik kuchi va yengil rang turi bo'yicha boshqalardan farqlanishini hamda naturadan ana shu farqlarni "ajratib olish"ga o'rgatishgan... Hamma narsani bir joyga jamlab qaraganda, rassom to'satdan birinchi ovozga intilayotgan yorqin bir aniqlikni va unga jo'r bo'layotganlarni sezib qoladi; qaysidir kom-binatsiya o'zining

birinchilik moh'iyatini yorqin bildirmoqda. Boshqa kombinatsiyalar esa unga bo'ysunadi, o'z o'rnida uchinchi kombinatsiyani o'ziga bo'ysundiradi va h.k."¹.

Yaxlit ko'rish va naturaning hamma bo'laklarini baro-bar solishtirish qobiliyatini shakllantirish — bu rangtas- vir ta'limida muhim masala. Agar havaskor rassom bu masalalarni o'zida mujassamlashtirmasa, kelgusi ishlarida ijobiy natijalarga erisha olmaydi. Aynan bir butun ko'ra bilishlik va munosabatlar bilan ishlay olish eng usta rassomni xavaskordan ajratib turadi.

Naturaga keng va umumiy qaray olish uchun rassomlar bir necha amaliy usullarni ishlab chiqishgan. Ulardan biri hamma narsani birdek saqlash; naturani kuzatish jarayonida ko'zni biroz "qisib" qarashdan iboratdir. Ko'zni qisib qaraganda unga tushayotgan yorag'lik miqdori pasayadi, buning natijasida xuddi oqshom payti kabi naturadagi ikkinchi darajali detallar xiraroq ko'rinadi.

P.P. Chistyakov yorug'-soya va rang munosabatlarini aniqlash uchun shunday maslahat bergan: "Doimo qalamda yorug'-soya topishda va koloritda "hayolan" ko'z oldida yassi bir oynani faraz qilish lozim: u munosabatlarni yaqqol-lashtiradi, usiz esa hamma narsa alohidalashib ketadi"¹.

R. Falk ham shu kabi maslahat bergan: "Manzaraga shunday qarash kerakki, u bamisoli deraza oynasi yuza-sida mujassamlashgan bo'lsin. Bu munosabatda avval deraza ortidagi manzarani ishlash. foydalidir..."¹.

Ranglar munosabatini to'g'ri baholash uchun, oddiy romkali kuzatgichdan foydalanish mumkin. Naturaning ko'rinayotgan qismini romkaning ichiga joylab uni yaxlit ko'rish oson. Xuddi shu maqsadda yanada qulayi qattiq kartondan 2x1sm o'lchamdagi to'g'ri to'rtburchak kesib olinadi. Ishni boshlashdan avval naturani shu teshikcha-nin'g tekisligida yotgan proyeksiyasida kuzatish kerak. Agar biz buyumlar guruxini oddiy qarashda kuzatgan bo'lsak, endi esa ular bo'yoqlari bo'yicha oxangdor, bamisoli qimmatbaho toshlar mozaikasiga aylanadi. Shu tariqa naturadagi asosiy ranglar munosabatining antiqa yaxlit rang-tasvir obrazi hosil bo'ladi.

Naturadagi rangtasvir jarayoni

Naturadan rangda tasvirlash jarayoni o'z qonun qoi-dalariga ega. Ishning boshlanish qismida nimalar qilish, o'rtasida qaysi masalalarni hal etish va oxirlab qolganda uni qanday yakunlash kerakligini bilish zarurdir. Rang-tasvirda quyidagi asosiy masalalarni hal etish zarur:

- umumiy tus va rang holatlari va natura bo'yoqlarining bir-biriga yaqinligidagi tus va rang munosabatlarini topa bilish;
- katta rang-tusli munosabatlar chegarasidagi rang-tuslarning "cho'zilishi", alohida buyumlarning hajmli shakllarining batafsil rangli qayta ishlanishi;
- butun tasvirning umumiyliги, yaxlitligi hamda kompozitsiya markazini ko'rsata bilish.

Bu masalalarning har biri nima bilan yakunlanishini ketma-ketlikda ko'rib chiqamiz.

Tasvirlashning to'liq rangtasvirli qurilishi, naturaning asosiy qismlari oralig'idagi tus va ranglar munosabati-ning aniq va to'g'ri ko'rsatilishi bilan aniqlanadi. Natyurmortda ular — fon, natura qo'yilmasidagi stol yuzasi va buyumlar hisoblanadi. Manzarada esa — osmon oralig'idagi er yuzasi va daryodagi suv, oldingi, o'rta va orqa oraliqdagi ko'rinishlardir. Agarda bu asosiy rang tuslar munosabati (farqlari) "etyud"da noto'g'ri tasvirlansa, manzaradagi ob'ektlar yoki buyumlar shaklidagi rang tuslari, reflekslar va jism bo'laklari ustida har qancha berilib ishlanmasin, yuqori saviyali mukammal rangtasvirga erishib bo'lmaydi. Qalamtasvirni ishlashda ham taxliliy masala bajariladi: dastlab buyumning "konstruktiv" ichki qurilishi, nisbatlari, yaxlit umumiy shakl topiladi. Rassom shun-day sharoitda aslo bu masaladan chekinmaydi, naturani umumiy va yaxlit ko'radi. N.N. Ge bejiz rassomlarni ogohlantirmagan: "'Natura"dagi bosh qismlarni belgilab, nisbatlarni tekshirish uchun darhbl, asosiy soya va yorug'likni umumiy sinchiklab o'rganib chiqing va har doim, har vaqt tasvirni boshidan oxirigacha umumlash-tirgan holda chizing hamda mayda bo'laklarga ohista kirishing. Mana sizlarga chizishning siri"¹.

Rangtasvirda ham ish boshlashdan awal naturadagi umumiy rang munosabatlarini diqqat bilan o'rganib chiqish lozim. Shuning uchun bu masalaga 5—10 minut vaqt sarflab, nuturaning umumiy rang munosabatlarini

tush-unish kerak: eng och va eng to'q (zich) dog' qayerda, tusi va rang kuchi bo'yicha asosiy farqlar (to'yinganligi)

1.И.И Гундбург .Чистяков и его педагогическая система.Л.М.1944, 170-бет 2. Р.Фальк

qanday ekanligini topish kerak. Masalan, naturadagi sar-iq olmalar fondagi sariq mato bilan solishtirilsa, olmalar matodan ochroq, ularning sariq tusi sariq matoga nisbatan yorqinroq (to'yingan) ko'rinadi. Rangning uch xil o'ziga hosligi bo'yicha natura qo'yilmasidagi buyumlarning asosiy rang xususiyatligi mavjud.

Obyektdagi umumiylikni topilishi rassomni naturadagi ikkinchi darajali belgilar, unifig mayda bo'laklariga, koloritli masalaga mustasno holda e'tibor berishdan, umumiy tus va rang holatini, asosiy tus va rang munosabatlarini paydo qilishdan chalg'itishga harakat qiladi. Shunday qilib naturaning ranglar qonuniyatlarida ham asosiyga erishiladi, etyudning keyingi mayda detalli ishlariga poydevor yaratiladi.

Rang munosabatlarini, avvalo, eng och va intensiv ranglarni qidirishdan boshlash kerak, so'ng eng to'qini topib, qolganlarini esa shularga nisbatan aniqlash ma'qul. Keyingi tuslarga biroz to'qroq va biroz intensiv bo'lganlar va boshqalar kiradi. Murakkab kulrang tuslar oxirida beriladi.

Dastlabki va yakunlovchi tuslarni har doim ham eng och va eng to'q hamda to'yingan qilib olinmaydi. Qo'yilmadagi eng och joy, har doim ham oq bo'lmaydi, eng to'q joy esa qora bo'lmaydi. Kuchli to'yingan yorqin ranglar ham kamdan-kam uchraydi. Natyurmortdagi qizil pomidorni odatda yorqinligi bo'yicha toza qirmizi rangda emas, balki uni 50%ga sustroq tusda berish ma'qul. Hattoki bahorgi o't o'lanlarni tasvirlashda juda ehtiyotkor bo'lish lozim. Uning yorqinligini shunday kuchaytirib tasvirlash mumkinki, natijada u tabiiy ko'rinishdan boshqacha bo'lib chiqib q oladi. Shuning uchun, ishga kirishishdan avval, umumiy tus va ranglar kuchiniani-qlab olish kerak: munosabatlarni qanday bo'yoqlar yig'indisida bajarish — och yoki to'q, yorqinlikning (to'yinganlik) qanday chegarasida bo'lishini ham aniqlash muhim. Qisqa qilib aytganda, naturaning umumiy tus va rang holatini bilish kerak. Bunday holatni saqlab qolish uchun balki ranglar munosabatini chegaralangan bo'yoqlarda tasvirlashga to'g'ri keladi.

Ishni eng och, to'q va yorqin tuslardan boshlagaiula palitradagi barcha ranglardan, shu bilan birga eng yorqin va keskin bo'yoqlardan foydalanish shart emas.

Yorug'-soya va rang munosabatlarini aniqlashda umumiydan xususiyga qarab borish lozim. Avvalo asosiy obyekt oralig'idagi tus farqlarini topish muhim: natyurmortda, masalan, stol yuzasi va fon oralig'idagi ko'za, choynak va ko'zaga tushayotgan yorug'lik va b. Manzarani tasvirlashda avvalo osmon va erning alohida jismlarini bir-biriga va ularning yaxlitligida bo'lgan rang munosabatlarida aniqlash kerak. Inson qomati tasviri yoki portret ham xuddi shu tariqa bajariladi.

Rassomlarning amaliy tajribasida shunday bir jumlar mavjud: "katta yorug'lik", "katta soya", "katta shakl", "katta ranglar munosabati". Bulardan maqsad natura obyektini yaxlit ko'rish va ularni barqaror qilib tasvirlashdir.

Naturani yaxlit idrok etganda, yorug'lik tikka ta'sir etayotgan joydagi narsalar yagona bir qismni tashkil etadi kela olmaydi. Xuddi shularni shaxsiy va tushayotgan soyalarga moslash mumkin: ular tus bo'yicha yarim soya bilan yaxshi chiqishadi, yarim soya esa tasvirning yorug'lik qism-laridagi kuchga teng kelolmaydi. Soyadagi refleks yarim soyadan och bo'la olmaydi, ammo shaxsiy soyaning umumiy tusiga bo'ysunadi. Obyektdagi ushbu katta shakllar yoki buyumlar guruxi tusi va rangining to'g'ri saqlanishi tasvirga yaxlitlik va yoritilishining to'g'ri bo'lishiga turtki bo'ladi.

Umumiy ranglar munosabati va navbatdagi ishning davomi naturaga hos koloritni hisobga olgan holda borishi kerak. IMaturadan kam ishlagan tajribasiz rassomlar u yoki bu natyurmort ranglavha etyudini, manzarani yoki portretni tasvirlayotganda har doim ham undagi yaxlitlik va bo'yoqlar birligini muvaffaqiyatli bajara olishmaydi. Naturadan ishlash jarayonida haj bir aniq holatda koloritni tushunib yetish, tusli va rangli holat xususiyatini ko'rsata bilishlari zarur. Hamma gap natura bo'yoqlaridagi umumiy tus, rang holati va kolorit birligini ko'rish va tushunib yetishdadir.

Yirik ko'rinishdagi tus munosabatlarini aniqlab olgandan so'ng, yorug'-soya qismlarini modellashtirishga ya'ni, har bir buyumning yorug soyasi, yarimsoya, shaxsiy hamda tushayotgan soylarini topgan holda hajmli shaklini rang-barang qilib tasvirlashga o'tish mumkin. Shuni yodda tutish kerakki, buyumlarning ustki qismi ham rang tusi bo'yicha, ham yorug'ligi

bo'yicha, ham to'yinganligi bo'yicha tushayotgan yorug'lik nurining oraliq masofasiga, sinish burchagiga hamda atrofida o'rab turgan buyumlarning reflekslariga va kontrast munosabatlariga bog'liq holda o'zgaradi. Yorug'likka, yarim-soyaga yoki soyada yonma-yon turgan qandaydir ikkita yuza jismlaridagi narsalarda bir xil yoritilish sharoiti mavjud emas. Buyumni barcha qismini palitrada topilgan rang bilan unga och yoki to'q rangni qo'shib ishlash mumkin emas. Buyumning har bir bo'lagi uchun yangi va yana yangi bo'yoq qorishmalarini topish kerak. Odatda lokal (buyum) rangi yarim-soyada sezilarliroq, chunki yarim-soya yorug'lik manbaining asosiy va aks etayotgan tomonlaridan ancha sust ta'sir etadi. Buyumning xajmli shaklini jozibadorligi va natura qo'yilmasining yaxlitligini to'g'ri anglash uchun, issiq tuslar bilan yonma-yon aralash kontrast kuchida inson ko'zi sovuq rangni ko'radi, bir rang boshqasiga qo'shimcha bo'lgan rangni his qiladi. Buning natijasida naturadagi sovuq ranglarga issiq ranglar hamisha yo'ldoshdir. Agar biz buyumning sirtida zarg'aldoq rangni ko'rsak, yonida esa albatta havo rangni sezamiz.

Issiq va sovuq tuslar tasvir oxangdorligini oshiradi, naturadagi tabiiy ko'rinishni namoyon etadi.

Buyumning katta shaklini modellastirayotib, mayda bo'laklarini chizaturib, shuni yodda tutish kerakki, katta shaklning ham yoritilgan, ham soyadagi yuzasida joylashgan ko'plab kichik shakllarda aniqlanadigan tusni oshirib yubormaslik kerak. Yorug'likda yoki soyada joylashgan mayda shakl tuslarining yaqinligini ilg'ab olish uchun, ish jarayonida atrof muhitga bog'liq bo'lmagan buyumlarga e'tibor berish shart emas. Aytib o'tganimizdek buyumlarni yaxlit ko'rib, doimo ularni o'zaro solishtirib turish zarur. Buyumning och qismini tasvirlay turib, qaysi nuqtada u yorug'ligi va rangining eng quyuqligi va qayerda kamroq namoyon bo'lishini, so'ngra esa xajmli shaklning qolgan qismida topilgan tus bilan taqqoslab aniqlash kerak. Eslatib o'tamiz, ranglarni uch xususiyat bo'yicha taqqoslaymiz: yorug'ligi, rang tusi va to'yinganligi. Agar biror bir rang yorug'ligi bo'yicha to'g'ri topilib, boshqa xususiyatlari aniq bo'lmasa, bu rangni to'g'ri deb bo'lmay-di — munosabatlar rang tusi va to'yinganligi bo'yicha ham aniqlangan bo'lishi kerak. Buyumlarni solishtirib o'xshashligini yoki ularning orasidagi farqlarini aniqlash shunday holatda yengillashadiki, agar havorang buyumni boshqa bir tusi o'zgacharoq buyum bilan solishtirsak. Bunday taqqoslash bizni sinchiklab

qarashimizni charxlaydi hamda ulardagi rang tusini aniq ko'rishga ko'mak beradi.

Buyumlarni rangi bo'yicha taqqoslashda yana bir ho-latni hisobga olish zarur. Ketma-ketlikdagi rang kontrasti tufayli, kulrangning nozik tusi uni nima bilan qiyoslashimizga bog'liq bo'lib, goh issiq, goh sovuq bo'lgan holda tuyuladi. Agar kulrangni qizil rang bilan solishtirsak u sovuq tusda, havorang bilan taqqoslasak issiq tusda ko'rinadi. Shu sababli buyumning nozik tusini aniqlashda xolis rangni xolis bilan, issiqni issiq bilan, sovuqni sovuq bilan, och rangni och bilan, to'q rangni to'q bilan o'zaro solishtirish kerak.

Tasvirlanayotgan buyumlarni nafaqat asosiy yuqorida qayd etilgan rangning uchta xususiyati bo'yicha, balki tashqi ko'rinishining aniqligi bo'yicha ham taqqoslash zarur. Tasvirlanayotgan buyumlarning chegarasi hamma joyda ham bir xil aniq ko'rinmaydi. Bir xil joyda buyumning silueti yaxshi ko'rinadi, boshqa joyda esa fon bilan birikib ketadi. Buyumdan tushayotgan soyalar chegarasi hamma joyda bir xil .emas. Ish jarayonida doimo munosabatlar bilan fikrlash kerak: matoda tasvirlanayotgan bir necha buyumlarni naturadagi xuddi shu gurux buyumlari bilan qiyoslabjjborish maqsadga muvofiq. Faraz qilamizki, birinchi ko'rinishdagi buyumlar guruxining ranglari ikkinchi ko'rinishdagi buyumlar rangiga nisbatan juda ham yorqin va to'q tusedir. Ularning naturadagi bu farqlarini sezgach, "palitra"da ranglarni alohida bitta emas, balki birdaniga bir necha rangni munosabatlarda tanlash zarurdir.

Matoning to'liq yuzasi bo'yoqlar bilan butkul qoplanib, munosabatlar to'g'ri olinmaguncha, haqiqiy jarangdor bo'yoqlarni, yorug'lik kuchini va tasvirlanayotgan buyumlar moddiyligini his qilib bo'lmaydi. Palitradagi yorqin bo'yoq, hali matodagi yorqin tus emas. Buyumlarning yoritilishi va materialliligi munosabatlarning to'g'ri olinishiga bog'liq, aks holda yon atrofdagi tuslar to'g'ri topilmasa qaysidir bir rangning jarangdorligiga erishib bo'lmaydi.

Rangtasvir ishlash jarayonida ranglar munosabatini to'g'ri aniqlash bilan birga, shuni yoddan chiqarmaslik kerakki, biz faqat oddiy rang dog'lari bilan emas, balki aniq bir shakl ustida ham ish olib borayapmiz. Ranglar munosabatini izlashdan maqsad, to'g'ri topilgan rang tuslari bilan naturani, uning xajmli shaklini to'g'ri topish demakdir. Agar rang buyumning fazoviy

joylashuvi, materialliligi va aniq shaklini ifoda etmas ekan, u tasvirda o'z ma'nosini yo'qotadi. Och va to'q, rangli va rangsiz bo'yoq surtmalari ma'lum bir buyum shakliga va obyektga tegishli bo'lsagina, materiallilik, ranglar uyg'unligi va koloritni yaratadi.

Ishning yakunida natyurmort, manzara yoki portretning u yoki bu joylari kerakli yorqinlikni olmay qolgan bo'lishi mumkin yoki aksincha, xaddan tashqari tusi va rangi bo'yicha kuchli, umumiy rang tusidan ajralib" ko'rinishi mumkin. Yoritilgan joylar tusi bo'yicha o'ta keskin bo'lib, qog'oz yoki mato yuzasidan "chiqib" ketishi mumkin. Ba'zan, soyali joylar sezilarli mayda detallarga ega bo'lib, maydalashib ko'rinadi. Bu holatlarning hammasida ham umumlashtirish masalasi hal etiladi: mayda bo'laklarning keskin chegaralari mayinlashtiriladi.

Asosiy rang munosabatlarni idrok qilish va tasvirlash

Har qanday tasvir mayda qismlardan emas, yahlitlikdan boshlanadi. Dastlab katta umumiy shakl topiladi, keyin esa mayda bo'laklari ishlanadi. Shu munosabat bilan tasvirlash jarayoni qoidasi mavjud: umumiydan-mayda bo'laklarga va yana umumlashtirishga. Manzara etyudini ishlash yahlit asosiy munosabatlarni qurishdan manzaraning asosiy obyektlari (osmon, yer, suv, old, o'rta va olisdagi ko'rinishlari bilan) orasidagi rang farqlaridan boshlanadi. Manzaraning obyektlaridagi asosiy munosabatlarning to'g'ri olinishi keyingi rang qurilishi, mayda bo'laklarni tasvirlashda ishni osonlashtiradi. Agarda asosiy rang munosabatlari noto'g'ri topilgan bo'lsa, reflekslar va ranglardagi nozik farqlar, mayda qismlarni qanchalik sinchiklab (astoydil) bajarilmasin, mazmunli tasvir hosil bo'lmaydi.

Natyurmortda boshlang'ich ishlar jarayonida kichik etyudlar (15x10 sm) bajarish zarur. Qo'yilmadagi keskin kon trastlar (tusli va rangdorlik) ko'rish taassurotlan bo'yicha aqqoslanadi. Birinchi navbatda old ko'rimsh munosabatlari ol dagiga nisbatan aniqlashtiriladi. Qoida bo'yicha kichik o'chamdagi etyudlarda maydalangan qismlarni idrok H mumkin emas. Yosh rassom naturam aynan ko'chirmasdan", balki yaxlit rang munosabatlandi tasvirlaydi.

Tus va rang munosabatlari metodi bilan etyudni bajarish aslida naturadagi och-to'qlik, intensiv va to'q rang dog'larni aniqlashdan boshlanadi. Ular oraliqdagi tus va rang dog'larini kuchi jihatdan taqqoslanadi.

Natyurmortning umumiy rang munosabatlarini topish maqsadida talaba vazifani yetarli darajada savodli uddalay olmasa qisqa vaqtli etyudlarni ko'p marta takrorlash zarur. Etyudning rangdor munosabatlari yaxlit belgilanmaguncha uning bir qismini tugatish mumkin emas. Har bir etyud q0 daqiqadan 1 soatgacha davom etadi.

Yoritilishning umumiy va rangli holati

Natyurmort etyudida yechiladigan muhim vazifa — turli ob-havoda, kunning istagan vaqtini, yoritilgan holatini tasvirlashdir. Professional tilda buni umumiy tus va rang holatini ko'rsatishga aytiladi. Xoxlagan etyudning rang qatori faqat narsalarning ranglaridagi tus va rang munosabatlariga mos bo'lmasligi kerak. Etyudning rang farqlari, albatta, naturaning yoritilgan holatini hisobga olib qurilishi zarur. Bulutli kunda ko'katlar rangi ancha quyuq (qoramtir) va kam to'yingan bo'ladi. Qosh qorayganda hamma narsalar to'qlashadi, qizil, zarg'aldoq va sariq ranglar to'yinganligi jihatidan xiralashadi, yashil bilan zangori rang esa faollashadi. Shuning uchun bunday holatlarni hisobga olmasdan manzarani tasvirlab bo'lmaydi. Kunning istalgan vaqtida yoki turli ob-havo sharoitida tasvirlangan etyudlar, umumiy tus va rang jixatdan bir-biridan farq qilishi lozim.

Natyurmort ko'rinishlarini yuqori yoki past darajada yoritilgan holatini tasvirlash uchun to'liq diapazonli ochto'q, yorqin va qoramtir bo'yoqlardan rassom har doim ham foydalana olmaydi. Ishni boshlashdan oldin rassom etyudda naturaning eng yorqin va intensiv qismlarini qanchalik yorug' va rang kuchlariga ega ekanligini aniqlaydi. Quyoshli kunda etyud bajarishda palitradagi yorqin- va jozibali diapazonirujto'liq ishlatadi. Kechqurin yoki bulutli kunda etyuddagi rang munosabatlari to'qroq va kam to'yingan bo'yoqlar bilan ifodalanadi. Rangtasvirchi shunday qilib tus va rang ko'lamini saqlab qoladi.

Natyurmort etyudining yoritilishi holatini puxta o'rganish uchun bulutli, quyoshli kunda, yoz va qishda aynan bir mavzuni tasvirlash juda foydali. Qator bajarilgan etyudlarni solishtirib, manzaraning turli holatini jozibali xususiyatlarini sezish mumkin: barcha etyudlarda eng yorqin va ravshan dog'lar palitraning yorqin to'yingan bo'yoqlarida tasvirlangan.

II.2 Natyurmortda tus munosabatlari.

Jismlarning yorug'ligi, rangi va ularga bog'liq bo'lgan materiallik bizning ongimizda agar jismlarning tus farqlari tasvir tekisligida qo'yilma bilan teng ravishda mutanosib bo'lsa (oq jismlar oq bo'lib, kulrang esa kulrang, qora esa qora bo'lib ko'rinadi) haqqoniy qabul qilinadi. Bunga misollar keltiramiz. Kun mobaynida yorug'lik keskin o'zgaradi, ammo har qanday sharoitda ham ma'lum sirtning yorug'likni qabul qilishi deyarli o'zgarmasdir. Bir Varoq qog'ozni biz kunduz kuni ham, kechqurun ham, Ochiq kunda ham, havo bulut paytda ham, hattoki derajaga yaqin yoki uzoq masofada bo'lganda ham deyarli oppoq rangda ko'ramiz. Agarda neytral muhitga uch xil disk — oq, kulrang va qora ranglarni o'rnatsak va ularga knchli yoki kuchsiz yorug'likni yo'naltirsak, biz bu axromatik ranglarning farqlarini o'zgarmas holatdagi ko'rinishini guvoxi bo'lamiz. Ana endi faqat kulrang diskni O'ta kuchli yorug'lik bilan yoritamiz va uni oq rangdan farqlash ancha mushkul. Bu hodisaning sababi shundaki, jismning ranglari o'zining yorug'ligi bilan o'zgarayotgan yoritilishga bog'lanmagan holda, agarda yorug'lik kuchin-Ing ko'payishi yoki kamayishi hamma jismlar uchun bir maromda va bir xil bo'lsa, sodir bo'ladi. Boshqacha so'z bilan aytganda (albatta ma'lum bir chegara asosida) sirtlarning yorug'lik kuchini kuchaytirish yoki susaytirish imimkin, agarda bu bilan birga teng ravishda tus munosabatlari saqlanib qolsa, ularning ko'rinishi o'zgarmaydi.

Shunday qilib, bizning ko'rish taassurotimiz aniqlik munosabatlari bilan belgilanadi. Agar qalamtasvir va ranglavxada aniqlik munosabatlari saqlanib qolsa, yaratilgan asar betakror va haqqoniy ko'rinadi. Buyumlarning materialliligi ham va fazoviy yiroqlashishi ham aks ettiradi.

Ko'rishning bu qonuniyati tusli yoki rangli tasvirni bajarishda juda muhimdir. Buyumlarning tusli va rangli xususiyatlarining haqqoniyligi,

agarda ularning tusli farqlari qo'yilmaga nisbatan mutanosiblikda tasvirlangan bo'lsa, lasviri tekislikda ham saqlanib qoladi. Qo'yilmadan qalamtasvirning tusli yoki rangtasvirning grizayl texnikasida ishlash jarayonida tasvirlanayotgan jismlarning tekislikda yorug'likdan asta to'qlashishga o'tishini shunday lasvirlash kerakki, qo'yilmadagi eng to'q joy tasvirda ham to'q, eng yorug' qismi — u yerda ham yorug' qolgan oraliq och yarim to'q tuslar esa ikki tomonlama bir xil bo'lmog'i lozim.

"Agarda sen chizishni puxta egallamoqchi bo'lsang deb yozgan Leonardo da Vinchi — unda asta sekinlik bilan tasvirlay borib, rang bilan yorug'lik orasidagi munosabatlarni to'g'ri baholay bil, shu yo'sinda soyaning er, to'q va ochroq joylarini farqlay ol"...

Tus munosabatlarini tasvirlash haqida J. K.A. Korovin shunday maslahat bergan: "Rangni (bo'yoqni) tayyorlashda nima to'qroq, nima ochroqligiga e'tibor berish kerak. Asardagi rangni o'xshatish uchun, bir rangni boshqa rangga nisbatan qanchalar to'q yoki ochligini taqqoslab so'ngra tasvirlanadi"¹.

Rassom F.S. Bogorodskiy bu masalaga quyidagicha yon-doshgan: "... agar biz realistik rangtasvirning asosiy qonu-niyatlarini yoddan chiqarsak, ya'ni tasvirga mansub obyektning joylashishi, yorug'lik kuchi (nima to'qroq yoki ochroq) holati, mato yuzasida fazoviylik va ketma-ketlikni ko'rsata olmaymiz. Realist rassom bo'yamaydi, u asarda yaxlit bir butunlikni saqlagan holda, tus munosabatlarini izlaydi va yaratadi. Masalan, rasm qo'yilmadagi havo rang

1.К.Каровин .Хотиралар .М.1971 128 бет

vazani dastlab sinchiklab kuzatadi, ammo uni havo rangga1bo'yashdan avval fon vazifasini o'tayotgan pushti rang bilan taqqoslab qanchalik to'q yoki och tusligini aniqlab so'ngra amaliy ishga o'tadi"¹.

Bulardan shunday xulosa qilish mumkinki, tusli tasvir (tusli qalamtasvir yoki "grizayl" texnikasidagi rang-tasvir) yorug'liklar munosabati qurilishi nisbatlariga asoslanadi.

Rangli tasvirni savodli ifoda etish uchun naturaning 40 yilmada nafaqat tusli, balki buyumlarning rangli farqlarini kuzatish vaqtida qanday qabul qilinsa, tasvirlash jarayonida ham shunga erishish lozim.

Rangli munosabatlarning holati buyumlar bilan atrof-luuhitning bir-biriga bog'liqligini aks ettiradi, shuning uchun tasvirlanayotgan buyumlarning tusli

va rangli munosabatlarining birligi, maromiga yetgan, koloritli yechimga kelishga imkon yaratadi.

Naturali qo'yilmada har bir buyumni shaklini rangli munosabatlarini to'g'ri tasvirlash uchun birinchi navbatda uning rangli tusini (havo rang, sariq, yashil va h.k.), ikkinchidan bu ranglarning yorug'lik munosabatlaridagi farqlari (tus jixatdan) ya'ni, qanchalar bir-biriga nisbatan ochroq yoki to'qroqligi, uchunchidan, har bir buyumdagi ranglarning boshqalarga nisbatan yorqinligi va to'yinganligini aniqlash zarur.

Ish jarayonida shuni doimo yodda tutish kerakki, har bir rang yorug'likda, soyada, yarim soyada faqat o'zi emas, balki boshqa ranglarga bog'liqligi bilan muhimdir. Muhimi, uning umumiy ranglar qatorida ishtirok etib, boshqalardan ajralib turishidir. Rassomni faqat ranglar farqi va munosabatlar qiziqtirishi zarur. Shuning uchun rangtasvir jarayoni — bu naturali qo'yilmadagi

buyumlarning doimiy solishtiruv, taqqoslash, ya'ni munosabatlar bilan ishlash jarayoni hisoblanadi. Biroq, o'sha holatda ranglavxada kuzatilayotgan ranglar farqini faqat yorug'ligi bo'yicha emas (tus bo'yicha) balki, yorug'lik kuchi, yani to'yinganligini ham saqlab qolish zarur va muhimdir. Rangtasvirning xaqqoniyligi ranglardagi nozik farqlarning aniqligidan emas, balki yorug'lik va rang munosabatlarini to'g'ri tasvirlash natijasidir. Tusi va kuchi bo'yicha noto'g'ri olingan ranglar (ya'ni yorug'ligi va lo'yinganligi) munosabati fazoviy ko'rinishda tasvirni chalkashuviga va ayniqsa, tasvirlanayotgan buyumlarning materiallik sifatiga va yorug'lik holatlarini ifodalashda sal biy ta'sir ko'rsatadi.

"Kenglikdagi materiallik rangtasvirida — deb aytgan N.P. Krimov, — rang va tus ajralmas. Tus bo'yicha noto'g'ri olingan rang, rang emas, bu oddiy bo'yoq va u orqali kenglikda xajm materialligini tasvirlab bo'lmaydi. Shu tariqa rangni tusdan cheklab qo'yish mumkin emas, I tasvirning xaqqoniyligi rang birligi bilan yorug'lik munosabatlari orqali belgilanadi.

Ranglar munosabati usulidagi rangtasvir jarayonini musiqa oxanglariga qiyoslash mumkin, ya'ni alohida tovushlar o'z-o'zidan hech narsani aks ettirmaydi, ammo boshqa oxanglar bilan mujassamlashganda zarur taassurotni beradi. Musiqiy asarni biroz pastroq yoki yanada balandroq oxangda yangratish mumkin, ammo u yoki bu holatda ham u o'zining zarur musiqiy

oxang taassurotini saqlab qoladi. Ammo tovushlarning bir biriga bog'liqligi buzilsa, oxang mavjudligi yo'qoladi. Xuddi shu holatni rangtasvirga ham taqqoslash mumkin. Tusli va rangli munosabatlarni kuchli yoki kuchsiz yorug'lik va to'yingan ranglar yig'indisida qurish mumkin, lekin shu bilan birga jismlarning tusi va rang kuchining natu-radan obrazli ko'rishga mos ravishda bir biriga bog'liqligini saqlab borish muhimdir. Etyud o'ta sodda usulda va juda yengil tusda bajarilishi mumkin. Naturadagi ranglar munosabatini xuddi tabiiy holatdagi kuchi bo'yicha tasvirlash shart emas. Ammo, belgilab olingan tus bo'yicha eng och qismidan eng to'qqa qarab borish jarayonidagi mutanosiblikni saqlab qolish juda muhimdir. Aks holda rangtasvir yaxlit bir butun gar-monik taassurot qoldirmaydi.

Etyudda yorug'ligi va to'yinganligi bo'yicha naturadagi munosabatlarga mos bo'lmagan rangni tanlash, bamisoli musiqadagi soxta nota kabidir.

"Realistik maktabni bitirgan har bir rassom, — deb yozgan B.V. Ioganson, — shu narsani puxta biladiki, naturadan tasvirlash usuli yorug'ligi bo'yicha bir-biriga yaqin bo'lgan tuslarning o'ta nozik munosabatlarini solishtirilishiga asoslangan"¹.

V.I. Surikovning ranglar munosabatlari haqidagi g'oyalarini puxta o'rgangan P.P. Konchalovskiy shunday ta'kidlaydi: "Naturadan aniq rang olish mumkin emas, ehunki har daqiqada yoritilishga qarab rang o'zgarib boradi. Shuning uchun rang aynan ko'chirilmasdan, faqatgina natura asosida yaratiladi"²...

Munosabatlar usuli bo'yicha ishlashni o'z oldiga maq-sad qilib qo'ygan V.A. Serov o'zining "Qizcha va shaftolilar", "Quyosh orqali yoritilgan qiz" asarlarida betakror olam go'zalligini, yorug'lik va turli ranglar jozibasida mohirona tasvirlay olgan. Naturadagi ranglar munosabatlarining ustalik bilan tasvirlanishi, tasvir texnikasining ifodaliligi, rassomning munosabatlarga asoslangan koloritni qurishning yangi imkoniyatlarini ochib berdi. Ranglarning bog'liqligi munosabatlar ish uslubini rivojlantira borib, rassomlar ma'lum maqsadga yo'naltirilgan holda kolorit kuchini muvaffaqiyatli qo'llab yuqori natijalarga erishganlar. Bular

1. Иагонсон Б.В Молодым художникам о мастерстве. М , 1959 108-бет

2. О. живописи. 86- бет

safiga M. Nabiyeu, F. Abduraxmonov, B. Jalolov, J.Umarbekov, A. Mirzayev, A. Ikromjonov, I.Xaydarov, Ya Salpinkidi, O. Qozoqov, N.

Oripova, B.V. Ioganson, P.P. Konchalovskiy, A.A. Plastov va boshqa rassomlarni kiritish mumkin.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ranglarni ko'rish yoritilish kuchi o'zgarishiga bog'liq bo'lmagan munosabatlariga asoslanadi. Biroq, biz yoritilishda unga bog'liq bo'lgan tus va rangda tabiatning umumiy bo'yoq yig'indisidagi past yoki yuqori bo'lgan kuchli o'zgarishni his etamiz: quyosh yordamida yoritilgan manzara oqshom yoki tong dagidan yorug'roq; havo bulut paytida yorug'lik va soya farqlari keskin bo'lmaydi. Yoritilish kuchi ta'sirida nafaqat jismlar yorug'ligi, balki uning rangi ham o'zgaradi. Yoritilish sust bo'lsa, jism rangining to'yinganligi pasayib xiraroq ko'rinadi. Xonadagi jismni deraza-dan uzoqlashtirgan sayin uning rangi xiralashadi va to'qlashib boradi. Kunduzgi kuchli yorug'lik bilan yoritilgan jismlarning issiq soyalari hosil bo'ladi. Masalan, havo bulut bo'lishi bilan tabiatdagi yorug'lik va ranglar keskin o'zgarib, manzara sovuq kumushsimon tusga kirib qoladi. Darvoqe, jala qu'yishdan oldin ob-havo holatini bir eslab ko'ring!. Bulutlar quyuni yaqin-lashib, atrof bir zumda qorong'ulashdi, ammo qayerdadir dalaning bir qismi quyosh yorug'ligi bilan tovlanib turibdi. Demak, naturadagi ranglar xilma-xilligi yoritilish ranglarining holatiga bo'ysunadi. Realistik rangtasvirda tabiatning yoritilish holatini mohirona tasvirlay bilish juda muhimdir. Rangtasvirda naturaning umumiy tus va rang qoplamlari kunning ma'lum vaqtiga mos ravishda (tonggi, peshingi, kechki) yoki ma'lum yil fasli va ob-havo sharoiti nazarda tutiladi. Running turli vaqtida, har qanday ob-havoda yoki yil faslida tasvirlangan manzaralar bir-biridan shunday farqlanishi kerakki, xuddi naturadan tonggi va kechki, quyoshli va bulutli kunda bajarilgan ishlar singari farqlansin.

Agarda bir qancha rangtasvir asarlariga nazar solsak, kunning turli vaqtida, ya'ni tabiat manzarasi quyoshli kunda tasvirlanganda bo'yoqlar yorqinroq va jozibali soya va yorug' joylari esa keskin farq qiladi, bulutli havoda esa aksincha. Bularning hammasi rassomning yoritilish kuchi bilan aniqlanadigan umumiy tus va rang holatini saqlay bilish natijasidir.

Agar o'qchilar ko'ylagini oq qog'oz bilan solishtirsak, ular mutlaqo oq emas, balki kulrangdir. Ammo, aslida asarda ular ko'ylagi oqdir. Asarning qolgan qismlari to'q quyuq bo'yoqlar bilan ishlangan, chunki nozik tong yorug'ligi sharoitida hamma jismlar yorug'likni kam aks ettiradi. Aravada

o'tirgan kampirning yuzi ham to'q bo'yoqlarda ishlangan. Agar diqqatni bir joyga jamlab, kampirga sinchkovlik bilan nazar solinsa, bu juda yaqqol seziladi. Ammo, atrofdagi barcha narsalar o'zlariga tonggi yengil yorug'lik kuchini qabul qilganda, kampir yuzi-dagi rang tabiiy hisoblanadi. Agarda asarning istalgan bir qismiga, kuchli yorug'likning bir bo'lagini qo'shmoqchi bo'lsangiz, bu kolorit muhitida u begonadir. Shu tariqa, umumiy tus va rang holatlaridagi eng yorug' va yorqin dog'ni matoga ishlayotganda doim ham naturadagi kabi eng yorug', eng yorqin rang qilib olish shart emas. Naturadagi tus va ranglar munosabatiga mutanosiblikni yo'qotmaslik uchun, avvalo, bu munosabatlarni qanday bo'yoqlar yig'indisida ishlashni, ya'ni juda yorug', juda to'q va qanday rangni jarangdorlik chegarasida olish zarur-ligini aniqlab olish kerak. Dastgoxli rangtasvirda yoriti-lishning umumiy holatini to'g'ri yetkazib berish hal etuv-chi omildir. Agar asar o'ta darajada yoritilib yuborilsa ham asvir kuzatuvchi nigoxida xuddi "otilib" ketayotganday bo'lib, yoritilish holati yo'qoladi, yoki aksincha asarda-gi umumiy tusni juda to'qlashtirib yuborilsa, tasvir qoray-ib, kishi diqqatini o'ziga tortadi. Umumiy yoritilishni (umumiy tusni) yetkazib berish. natyurmort rangtasviri-da, intererda, inson boshi va qomatida juda muhimdir. Shu maqsadda berilgan masalani hal etishda avvalo etyudda jismlarning eng yorug', och va eng to'q dog'larni aniqlanishi, — keyingi rang qatorlari qurilish xususiyatlarini belgilaydi. LI. Grabarning "Yig'ilmagan dasturxon" mavzusidagi natyurmortida oq dasturxon oppoq emas, balki to'qroq tusda ifodalangan.

"Umumiylikni izlang, — deb aytgan I.I. Levitan, — Rangtasvir qaror emas, u tabiatni rangtasvir ashyolari-da ifodalaydi. Asarda mayda-chuyda, ikir-chikirlar bilan chalg'ib qolmasdan, umumiy tusni qidiring"¹.

Umumiy tus va rang holatini manzara rangtasvirida saqlash juda muhimdir. Manzara etyudini tasvirlashda, avvalo eng asosiysi — tus va rang munosabatlarini to'g'ri tanlash kerak, masalan: yer, osmon va suvni. Agar umumiy tus va ranglar holati hisobga olinmasa, tasvirdagi bo'yoqlar tus kuchi va rangi bo'yicha kuchayib ketishi mumkin. Bulutli ob-havoda etyud ishlayotganda toza oq rang va ochiq to'yingan bo'yoqlar ishlatiladi. Masalan, qish faslida shorn oldidan qor unchalik oppoq emas, ammo tajribasiz rassom nigoxida u oppoq tusda, yam-yashil barglar yoki maysalarning yozdagi har qanday ob-havo sharoitida ham ko'm-ko'k rangda tasvirlanishi mum-kin. Yo'l

qo'yilgan bunday xato natijasida manzara etyudida eng asosiy narsa muxit holati mavjud bo'lmaydi. Axir, aynan shu bilan manzaraning kayfiyati va hissiyotga ta'siri belgilanadida.

Buyuk "kolorist"lar bo'yoqlar munosabatini doimo naturaning umumiy tus va ranglar holatini hisobga olib ish yuritganlar.

1.Школа иподбрательного искусства Т.Б.М 1962,1q9-бет
Levitan, Korovin, O'.Tansiqboyev,R. Ahmedov, A. Mirzayevlar yagona umumiy bo'yoq surt-masi yordamida etyuddagi o't-o'lanlami,

bulutlarni va daraxtlarni mohirlik bilan tasvirlaganki, ularning moddiy o'ziga xosligi, rangdorligi, jozibadorligi ko'pchilikni hayratga soladi. Buning sababi, ularning etyudlaridagi ranglar

yoritilishining umumiy holati mezonlari to'g'ri hisobga olinib yaratilganligidandir.

Afsuski, shogird-talabalarning ba'zi mashq ishlarida umumiy tus yig'indisining mavjud emasligi pand beradi, natura obyektlari jismlarga xos "lokal" ranglar bilan bo'yalib umumiy yoritilish hisobga olinmaydi.

Umumiy yoritilishga bog'liq bo'lgan, naturaning umumiy tus va rang holati kuchidan tashqari, y ana barcha jismlarga yoritilishning spektr tarkibiga ta'sir etib umumlashtiruvchi kuch ya'ni yoritilishning rangini ham hisobga olish joiz. Kechki sun'iy yoritilish xona muhitiga sarg'ish-olovrang tusni beradi. Tongda tabiat yaltiroq-pushti tus-ga, oqshomda sarg'ish-olovrang, havo bulut bo'lganda esa xolis kumushrang tusga ega bo'ladi. To'liq oyning kuch-siz yorug'ligida tabiatan kulrang-havorang yoki kulrang-yashil tuslar namoyon bo'ladi. Naturadagi ranglar sifati, xususiyati qanchalar xilma-xil bo'lmasin, uning har-bir qismida, har bo'lagida yoritilish rangi mavjud va barcha bo'yoqlar unga bo'ysunadi.

Agar biz rassomlarning asarlari reproduksiyalarini bir-ma-bir taqqoslab ko'radigan bo'lsak (natyurmort, manzara asarlari), ularda turli xil yoritilish sharoitida, ya'ni quyosh botish oldidagi tasvirga nazar solsak umumiy olovrang-qizg'ish tusni, oy nuridagi tasvirda esa yashilsimon-havorang tusda bajarilganligining shoxidi bo'lamiz. Bulutli ob-havoda tasvirlangan manzaralar umuman o'zgacha, ammo umumiy bir-biriga yaqin bo'lgan bo'yoqlar yig'indisidan tashkil topgan.

Ranglar birligi va bo'yoqlar uyg'unligi hamma xolatda asosiy yoki aks etayotgan yorug'lik manbai spektral tarkibi bilan shartlangan. Shuning uchun, naturadan ishlayot-ganda rassom nafaqat umumiy ranglar munosabatini ma'lum bir tus va rang masshtabida qurishi kerak, balki koloritli birlikni kuzatib borishi ham lozim» Qog'ozga yoki matoga beriladigan rang shunchaki bo'lmasligi, birlashti-radigan va bir-biriga yaqin qiladigan oraliqdagi umumiylikni tushunib yetmasdan turib "ma'lum" bo'lgan jismlar rangini olish mumkin emas. Bunday hamjixatlik va ranglar koloriti uyg'unligi etyud va asardagi tus-ranglar qurilishi muvofiqligining asosidir.

Realistik rangtasvirdagi kolorit — bu tasvirdagi barcha ranglaming bir-biriga o'zaro bog'liqligi, uning rangli qurilishidir. Uning asosiy xususiyati — ranglarning boyligi va o'ziga xosligi, naturaga mosligi, tasvirlanayotgan paytning jismlari va fazoviy sifatlari va yoritilish holati yorug'-soya bilan birgalikda ko'rsatiladi. Etyud yoki asar koloriti quyidagicha aniqlanadi:

1. Xajm shaklini yasashda va fazoni ko'rsatishda rang-barang reflekslarning boyligi va xilma-xilligi;
2. Yoritilishning umumiy tus va rang hususiyatini hisobga olgan holda naturaga mutanosib tarzda asosiy ranglar munosabati;
3. Natura ranglarini birlashtiradigan, ularni bir-biriga yaqinlashtirib o'zaro bo'ysundiradigan, yoritilish rangi ta'sirini yetkazib berish.

Asardagi bu masalani hal etish, demak ko'p narsada badiiy masalani ham yechish, rangtasvir obraz sababini, uning tus va rang holatini topish, ko'p jixatdan koloritning hissiy ta'sirida aniqlanadi.

Inson tabiat go'zalligini nozik his etish bilan boshqa mavjudotlardan tubdan farq qiladi. Insonlarning his-tuyg'u tajribasi, ulardagi sezish dinamikasi, kayfiyati, tabiatning ham zavq-shavqi, ko'tarinkiligi hamda mayus, g'amgin koloritli holatlari bilan bog'liq. Yoritilishning haqqoniy holatini to'g'ri aks ettirish, shu sharoitda buyumlarning xajmini, materialligini, fazoviy sifatlarini, tasvirdagi ranglar jozibasini mohirona ko'rsata bilish, tomoshabinning nozik xissiyotiga ta'sir etib, ma'lum bir kayfiyat bag'ishlaydi, estetik his-hayajonini ko'taradi.

Xulosa .

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligiga erishgandan so'ng iqtisodiy, ijtimoiy ma'naviy sohalarda, ayniqsa ta'limni isloh qilish borasida misli ko'rilmagan ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan Oliy Majlisning 1997 yil 29-avgust IX sessiyasida qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va kadrlar tayyorlash milliy dasturi XXI-asrda O'zbekistonning ta'lim tizimini rivojlantirish borasidagi strategik yo'nalishini belgilab berdi. Bu esa umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb - hunar kollejlari uchun ma'naviy jihatdan barkamol, ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni mohirona qo'llay oladigan, ijodkor o'qituvchi-kadrlarni tayyorlashdan iborat. Zero Prezident I.A. Karimov aytganidek, «Biz oldimizga qanday vazifa qo'ymaylik, qanday muammoni yechish zarurati tug'ilmasin, gap oxir-oqibat, baribir kadrlarga va yana kadrlarga borib taqaladi. Mubolag'asiz aytish mumkinki, bizning kelajagimiz, mamlakatimizning kelajagi, o'rnimizga kim kelishiga yoki boshqacharoq aytganda, qanday kadrlar tayyorlashimizga bog'liq».

Ma'lumki, oliy o'quv yurtlarida tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlash, bir necha o'zaro bir-biri bilan

chambarchas bog'liq o'qish predmetlari asosida amalga oshiriladi. Shulardan biri rangtasvir va qalam tasvirdir. Bo'lajak mutaxassis o'qituvchi qalamtasvir sohasidagi perspektiva qonun-qoidalari, yorug'-soya nazariyasi, natyurmort

tuzilishi va nisbatlari borasida olgan bilimlarini rangtasvirda ko'plab boshqa mavzudagi mashg'ulotlarda mustahkamlaydilar. Shundan so'ng, narsani va turli ko'rinishlarni tasvirlash boshlanadi.

Bu esa talabadan bevosita rangtasvir bo'yicha yuqori darajadagi nazariy bilimlarni egallagan bo'lishini taqazo etadi.

Mazkur bititiruv malakaviy ishim ikki qismdan iborat bo'lib, birinchi Qism rangtasvir bo'yicha talabalarga borliqni turli materiallarda amaliy ishlashga o'rgatishga bagishlangan bo'lsa, ikkinchi qism natyurmort ishlash uning rivojlanish

tarixi natyurmort chizishni o'rganish tasviriyl san'atda qo'llash kabi masalalarga qaratilgan.

Bundan tashqari rang tasvirda ishlash jarayonida egallagan bilimlarini amaliy mashg'ulotlarda ishlash jarayonida mustahkamlaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

- 1. I.A.Karimov “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch**
- 2. Azimova B.Z., Rajapov R, Abdirasilov S.F. Tasviriy san'atga
oid atamalarning izohli lug'ati. Toshkent, 1994.**
- 3. Abdirasilov S., Tolipov N. Rangtasvir. T.: "Bilim",
O'MKXTM, 2005.**
- 4. Беда Г.В. Живопись. М., 1989.**
- 5. Куцин В.С. Вопросы икобрачительного творчества. — М., 1971.**
- 6. Nabiyeu M. Rangshunoslik. T.: "O'qituvchi", 1995.**
- 7. Oripov B. Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi.
T."Ilm-Ziyo", 2005.**
- 8. Xasanov R .Maktabda tasviriy san'at o'qitish metodikasi.
T: "Fan", 2004.**
- 9. Egamov X. Bo'yoqlar bilan ishlash. - Toshkent: "O'qituvchi", 1981.**
- 10. П.Яшухин А.П. Живопись. М., 1990.**
- 11. "Azimova B.Z. Natiurmort tuzish va tasvirlash metodikasi.
Toshkent: O'qituvchi, 1984.**